

Ur *Zenit* nr 13/1969

Bernt Kennerström

Leninismens inträngande i Sverige

Inledning

Under de senaste femtio åren har begreppet marxism-leninism alltmer reducerats till att beteckna en innehållslös labyrinth av betingade reflexer. Kriterierna har bestämts av svaren på en uppsättning testfrågor, där skilda begrepp som proletarietets diktatur, arbetarklassens beväpning, demokratisk centralism har utgjort det centrala. Denna utveckling har givit de kommunistiska partierna en enkel metod att distansera sig från olika reformistiska partier, samtidigt som den inte nödvändiggjort utarbetandet av en total politisk teori, utan istället lagt grunden till en praktik, som kunnat växla från ohämmad revolutionär retorik till den mest extremt reformistiska politik. Detta sätt att tillägna sig leninismen har vidare inneburit, att man effektivt avhänt sig möjligheten att arbeta fram dess teoretiska förutsättningar, utan vilka leninismen blir enbart en meningslös utfyllnad.

Vi skall här ge er en skildring av hur den leninistiska begreppsapparaten trängde in i det socialdemokratiska vänsterpartiet 1919. Vi gör detta inte av något strikt historiskt skäl utanför att problemställningarna från den tiden på nytt aktualiseras inom den svenska vänstern, för att motarbeta ett näraliggande upprepande: att otillfredsställelsen med en allmän-radikal teoris vaghet ersätts av men förblir vid en enbart verbal 'klarhet'.

En sådan skildring kan med fördel centreras kring följande frågeställningar: vilka former av kritik hade det socialdemokratiska vänsterpartiet (SSV) utvecklat gentemot socialdemokratiska partiet (SAP) och som en följd därav, på vilken teoretisk nivå befann sig SSV vid konfrontationen med leninismen. Under vilka former införlivades denna i SSV:s program, vilka följder fick den för partiets bedömning av klassamhället och den praktik, som fordrades för att övervinna det? För att besvara dessa frågor skall vi göra en sammanfattning av partiets formativa period 1917-1923.

Den socialdemokratiska vänsteroppositionen

Uppkomsten av den socialdemokratiska vänsteroppositionen under det första världskriget utgick inte ifrån en enhetligt utformad kritik av SAP, som av oppositionen kunde skapa en homogen fraktion. I stället var det från varandra vitt skilda grupper och individer, som vid detta tillfälle förts samman av i synnerhet tre specifika problemställningar: mot minister-socialism och försvarsvänlighet samt den tilltagande avdemokratiseringen inom SAP. Utan större ansträngningar kan fyra grupperingar inom SAP-oppositionen urskiljas: stommen utgjordes av ungdomsförbundet till vilket de som revolutionär-marxistiska betecknade Zeth Höglund, Fredrik Ström, Karl Kilbom räknades, en 'liberal-socialistisk' demokratisk riktning framför allt företrädd av Ivar Vennerström och majoriteten av SSVs kommande riksdagsmän, en 'humanistisk' riktning med Carl Lindhagen och Erik Heden, samt slutligen en folklig antibyråkratisk riktning med Fabian Månsson.

Socialdemokratins agerande mot partioppositionen utmärktes främst av disciplinära metoder (Jfr *Zenit* 2/1967) och då den uteslöts ur SAP på dess kongress i februari 1917 skedde det också med åberopande av disciplinära skäl. Minoriteten hade förklarat sig villig att kvarstanna inom SAP, om den tillerkändes rätten som organiserad partifraktion, men inför SAP-ledningens stadgemässiga lösningar av konflikten förblev den maktlös. Men denna minoritetens upplevelse av maktlöshet gentemot partimajoriteten kom att spela en avgörande roll dels för utformningen av kritiken mot SAP dels för utformningen av det egna partiprogrammet och

partiets uppbyggnad. Då den uteslutna oppositionen i maj 1917 höll sin konstituerande kongress – och där namnet Sverges Socialdemokratiska Vänsterparti, SSV antogs – lämnades i Partiets Demokratiska Grundlagar en teoretisk förklaring till SAPs politiska utveckling, som helt åberopade organisationsimmanenta faktorer. Dvs. möjligheten för partiets ledare att föra den politik de förde berodde på vissa förhållanden i partiorganisationen:

'Företrädaren förvärvar under verkställandet av menighetens beslut större färdigheter i denna sin verksamhetsgren än den enskilde medlemmen. Denna ökade färdighet och detaljkännedom frestas han sedan använda vid allmänna besluts fattande för att prägla beslutet med sin personliga vilja i enlighet med sitt personliga intresse. Omkring ledaren samlas efterhand villiga medhjälpare, vilkas uppfattningar under trycket och inflytandet av ledarens vilja sammansmälta med dennes ... Byråkratin och oligarkin införlivas ... som viljebestämmande moment i folkrörelsen.'

Det är uppenbart att det som lämnas i sådana analyser är en förklaring till genom vilka mekanismer en partibyråkrati uppstår och fortlever, inte en sociologisk och ideologisk kritik av SAP. Förklaringen till att så inte skedde ligger givetvis i att då man inte kunde utarbeta en egen enhetlig teori, så mycket mindre då en fullständig analys av socialdemokratin, vilket dock ändå var en nödvändig förutsättning för den egna verksamheten. Eftersom vidare begreppen byråkrati och oligarki var de centrala för förståelsen av SAP kunde en alternativ politik tryggas först genom en långt driven demokratisering av SSV:s struktur. Således fastslog man 1917 att 'en majoritet har följaktligen ingen rätt att påtvinga medlemmar sina meningar ...'. Den programmatiska motsvarigheten till denna ovanliga stadga var en som dolde partiets senare uppvisade brist på enhetlighet genom att underlåta behandla de problem av grundläggande strategisk och taktisk art, som senare, 1919 och 1921 uppenbarades. Det som sålunda uppstod var ett 'vänstersocialistiskt' parti med en allmänt radikal prägel och med en vilja att samarbeta med 'alla på den internationella socialismens grund vilande partier.'

Historiskt sammanhänger denna utformning av SSV med ett förhållande, som skiljer det från de europeiska kommunistpartierna. Dessa uppkom i regel som svar antingen på oktoberrevolutionen eller de 21 anslutningsvillkoren till Komintern, grundad 1919, varigenom de också erhöll en bestämd enhetlighet. Det svenska partiets oklarhet förklaras främst därav att det enbart definierade sig negativt i förhållande till socialdemokratin och utgick från förutsättningen att det skulle vara möjligt att förena alla radikala socialistiska anti-socialdemokratiska krafter i ett parti och att därvid avståndstagandet till SAP skulle tjäna som sammanhållande kraft. (De 21 punkterna innebar ett explicit förkastande av en sådan uppfattning). Förutsättningen för att ett sådant parti skulle kunna fortleva blev då att man undvek att utarbeta en egen positiv linje, som skulle prägla hela partiet. I stället kunde helt olika uppfattningar inom partiet tolereras – huvudsaken var ju att samla alla med SAP missnöjda. Det logiska komplementet till detta blev, som vi sett, utarbetandet av en partistadga som kunde möjliggöra bl.a. samexistensen av de fyra grundläggande åsiktsriktningarna.

Den huvudfråga, kring vilken de andra problemen skulle kretsa, bedömningen av parlamentarisismen, bestämdes av det faktum, att redan då SSV utgjorde oppositionsgruppen inom SAP, hade man aldrig förkastat den parlamentariska vägen utan snarare önskat ett än mer aktivt och radikalt riksdagsarbete. I SSV:s program fullföljdes denna linje. Den parlamentariska verksamheten bedömdes som den väsentligaste, men inte ensam tillräcklig, utan fordrade som komplement utomparlamentariska massaktioner. Partiets heterogena sammansättning förhindrade att oklarheten i denna sista fråga dominerade partidiskussionen under de första två åren, som i stället kännetecknades av den för framtiden helt oväsentliga motsatsställningen till Lindhagens humanism och Månssons bondeantibyråkratism. Detta ledde till att den grundläggande motsättningen mellan den revolutionär-marxistiska gruppen och den strikt

'vänstersocialistiska' radikal-parlamentariska överskuggades och fördröjde och försenade en fruktbar utlösning av denna motsättning. Det fordrades en kraft utifrån för att frigöra den.

Leninism och vänstersocialism

Det som med ett slag och med förödande kraft raserade hela denna 'vänstersocialistiska' konception var dess kollision med händelserna i Ryssland och Tyskland, vilka gav upphov till en omfattande fraktionell uppsplätning inom SSV.

Den första offentliga sammandrabbningen ägde rum kring den s.k. Röda Söndagen den 2 mars 1919. Dagen var tänkt som en partiets manifestation av solidaritet för den ryska revolutionen, men blev dessutom inledningen till den första splittringen. Arbetsutskottets majoritet hade utarbetat en resolution, som framhöll 'nödvändigheten av en snar internationell uppslutning av alla verkligt socialistiska krafter kring de idéer, program och riktlinjer, som företrädas av s.k. 'bolsjevism' och 'spartacism'

Mot detta resolutionsförslag vände sig nio av partiets riksdagsmän, som – helt riktigt – menade att detta inte stod i överensstämmelse med partiets program, varför de ämnade vägra föredra resolutionen på sina möten. De förordade i stället en linje, som uttryckte allmän sympati för den ryska revolutionen, men som undvek att värdera dess erfarenheter. Endast därigenom såg de sig kunna bevara partiets enighet. Men denna linje kunde inte längre accepteras av den revolutionär-marxistiska falangen, som fordrade ett bestämt ställningstagande till vilken relevans de ryska och tyska erfarenheterna hade för svenska förhållanden. Därmed hade motsättningarna inom SSV aktualiserats på två plan, det politiska och det disciplinära. 1 vilken mån kunde en fraktion inom partiet tillåtas följa partistadgan och därigenom kunna agera mot partiets ledning? Av dessa två frågor dominerades partikongressen 1919, den tredje i ordningen, helt av den politiska, medan den disciplinära uppsköts till fjärde kongressen 1921, då bestämmelserna om demokratisk centralism införlivades i partistadgan. Med Kilboms egen sammanfattning behandlades 1919 i första hand de fyra följande problemen. '(1) Borgerlig eller arbetardiktatur; (2) Parlamentarism eller massaktion; (3) Det revolutionära våldet och hur långt detta skall gå samt slutligen (4) Bern eller Moskva.'

Kring dessa frågor grupperade sig sex olika linjer i form av förslag till taktikuttalande av vilka dessa tre var de viktigaste: högerfalangen, som framför allt företräddes av de nio riksdagsmännen; centern, som utgjordes av au-majoriteten med Höglund och Ström som främsta talesmän; vänsterfalangen, som på kongressen främst företräddes av Karl Kilbom och Otto Grimlund. Resultatet av SSV:s tredje kongress blev att man godkände 'principen' om proletariats diktatur, förkastandet av den parlamentariska vägen till socialismen till förmån för 'revolutionära massaktioner' och ovillkorlig anslutning till Kornintern. Kunskapen om och inflytandet från de problemställningar som aktualiserats genom händelserna i Ryssland hade visat sig så kraftiga att de i ett slag sopade undan den tidigare 'vänstersocialistiska' radikalismen.

Kongressen 1919 blev således den avgörande vändpunkten för SSV och innebar inledningen till vad man senare betecknade som partiets marxist-leninistiska linje. Men denna slutsats följer givetvis inte av det enkla faktum, att vissa beståndsdelar av Lenins politiska teori tillfogades SSV:s program. Det väsentliga är i stället att försöka fastställa i vilken mån denna programmatiska förändring var en följd av enbart ryskt och tyskt inflytande eller av egna praktiska och teoretiska erfarenheter. Det vill säga, framför allt om de nya tankegångarna var ett sätt att markera en otvetydig revolutionär attityd och distansera sig från en till föga förpliktande 'vänstersocialistisk' radikalism och framför allt om de nya riktlinjerna ingick som integrerade beståndsdelar i en egen politisk teori. Av debatten på kongressen framgår att det som man främst intresserade sig för var att få 'principerna' fastslagna inte att införliva dem i en egen praktik. Symptomatiskt för det sätt som SSV tillägnade sig den nya uppfattningen är

den närmast totala frånvaron av teoretisk diskussion, som föregick kongressbesluten. Man letar förgäves efter såväl analyserande småskrifter som artiklar i partipressen. Bortsett från några smärre uppsatser av Lenin och Bucharin förekom överhuvud taget ingen diskussion, som överskred de blotta upprepningarna av de kommande resolutionsförslagen. Problemen kring proletariats diktatur och det väpnade maktövertagandet byggde således liksom själva begreppen helt på ryska teoretiker och erfarenheter och fördes in i det svenska partiet till följd av de internationella kontakterna och artikulerades i mer sammanhängande form genom översättningen av *Staten och revolutionen*, som i Sverige utkom 1919 och mottogs av översvallande recensioner.

Vad innebar då leninismen för det svenska partiet? Av bestående värde blev den nya bedömning av relationen mellan parlamentarism och utomparlamentarism. Medan man tidigare tänkt sig förhållandet dem emellan som komplementärt innebar 1919 att man lämnade övertron på den parlamentariska vägen. Detta var vidare sammankopplat med den leninistiska betoningen av den kapitalistiska statsapparats betydelse. Visserligen var dessa insikter utomordentligt betydelsefulla för partiets teoretiska klarhet. Men medan de dåvarande ryska frågeställningarna på ett direkt sätt motsvarade de aktuella problemen, själva den politiska slutspelsställningen, frågan om maktens övertagande och behållande, så antyder det svenska partiets uppenbara fixering vid just dessa frågor det rent eklektiska sätt man tillägnade sig leninismen. *Staten och revolutionen* föregick *Vad bör göras?*

Det svenska partiet stod så uppenbart inför andra praktiska problem. Men hela denna programmatiska förändring skedde utan genomgripande och konkreta analyser, utan en sammankoppling med partiets aktuella ställning och uppgifter. För många – och vänsterfalangen i synnerhet – hade uppenbarligen praktiska och teoretiska överläggningar gett vika inför den odifferentierade revolutionära gesten symboliserad i parallellställningen av bolsjevism och spartacism. Men just det förhållandet att partiet på ett så oorganiskt sätt införde de nya idéerna – som på ett sätt att markera avståndet till 'vänstersocialism' och för att åtminstone ge partiet en verbal ryggrad och enhetlighet – gjorde det också inkapabelt att självt utarbeta riktlinjer för det arbete som måste föregå revolutionen. Följden av detta blev direkt fatal för partiets verksamhet. De nya uppfattningarna hade inte bara införlivats i partiets uppfattning av klassamhällets utseende, utan de kom också att på ett direkt och oförmedlat sätt att ligga till grund för partiets dagliga praktiska verksamhet, dess försök att mobilisera massorna. Denna linje var i stort sett den förhärskande mellan åren 1919-1921. Det huvudsakligaste som fordrades från partiets sida var att inför arbetarmassorna ställa kraven på proletariats diktatur och arbetarklassens beväpning. På det sättet trodde man sig kunna lösgöra arbetarna från reformisternas inflytande. Denna politiska linje medförde –vilket också var att vänta – att partiet såväl röstmässigt som medlemsmässigt gick tillbaka. Följderna för partiets vidkommande av denna programändring blev att högerflygeln under Vennerström 1921 uteslöts ur partiet tillsammans med en tredjedel av partiets medlemmar.

Enhetsfronten och leninismens resultat

Den politiska förutsättningen för de riktlinjer, som drogs upp 1919, hade varit uppfattningen att det borgerliga samhället var så labilt och arbetarklassen så revolutionär, att man enbart behövde ställa kravet på proletariats diktatur för att kunna stöta kapitalismen. Då dessa analyser så småningom visade sig vara otillräckliga uppstod behovet av en strategi för den för-revolutionära kampen. En sådan hade också utarbetats på Kominterns tredje och fjärde kongresser 1921 och 1922, infördes smärtfritt i det svenska partiet och fastslogs som dess officiella linje vid den femte kongressen 1923. Då utmönstrades den tidigare linjen, som bedömdes ha bestått av alltför 'teoretiska och dogmatiska paroller'. Höglund angav de nya riktlinjerna:

'Då klarlade vi så gott som uteslutande den principiella kommunismen, vi talade om bolsjevismen, om den ryska revolutionen, om den proletära diktaturen och rådssystemet, och vi överhöljde den socialdemokratiska regeringen med allt vårt hån och förakt... Vi löste alla problem med en enkel hänvisning till proletariatets diktatur.'

Därigenom hade partiet fastslagit den gamla linjens ofruktbarhet, men viktigast i detta sammanhang är de former under vilka det skedde, nämligen att den tidigare verksamheten stämplades som teoretisk och att dess misslyckande tenderade till ett avståndstagande från teoretisk verksamhet (i Stormklockan under denna period kunde man också finna artiklar, som varnade partiet för intellektuella).

'De breda arbetarmassorna är otillgängliga för en teoretisk bevisföring eller för exempel från andra länder...' (Höglund)

'Bedriva vi uteslutande en rent teoretisk agitation, så komma vi aldrig att bli ett massparti, ty arbetarnas stora flertal intressera sig endast för sina dagliga bekymmer.' (Ström)

Alternativet till detta, som alltså hade utarbetats inom Kornintern och 1923 infördes i det svenska partiet – som 1921 antagit namnet Sveriges Kommunistiska Parti – blev att föra en 'realpolitisk linje' och i 'hela sin verksamhet bli uttryck för massornas dagliga strävanden för bröd och övriga näraliggande omsorger'. På vilket sätt skilde sig då denna linje från den som tidigare förkastats som reformistisk? Svaret låg inte i dagskravens revolutionära kvalitet, utan det centrerade helt kring partiets förhållande till socialdemokratien.

Genom att ställa sig i spetsen för arbetarklassens dagliga krav, genom att 'överallt visa att vi är arbetarnas bästa och pålitligaste tjänare' skulle kampen mot socialdemokratien föras på dess eget område. Denna nya linje, som man skämtsamt kallade femöres-politik, innebar i realiteten en form av överbudspolitik gentemot socialdemokratien. Den betydde vidare, att man inte längre principiellt skulle bekämpa varje socialdemokratisk regering utan ge den sitt stöd 'i alla avseenden, där den tillvaratog arbetarintressen' (Ström) samt 'driva regeringen åt vänster, att förmå den att antingen föra en arbetarpolitik eller avslöja sig inför arbetarna såsom en borgerlig regering och socialdemokratien såsom ett borgerligt parti'. Det vill säga genom att föra fram krav som överskred socialdemokraternas och få arbetarnas aktiva stöd för dem, så skulle reformisternas inflytande reduceras, då arbetarna insåg, att dessa inte stödde kommunisternas berättigade krav. Därmed hade SKP inlett en linje som i stort sett skulle komma att ligga till grund för partiets fortsatta verksamhet och vi skall senare återkomma med konkreta studier av denna politik, dess begränsningar och möjligheter. För att realisera denna strategi infördes en ny organisationsform, den proletära enhetsfronten, samarbete med alla arbetarpartier på grundval av ett konkret dagsprogram. Denna organisationsform innebar vidare den definitiva nedmonteringen av de taktiska riktlinjer som beslutats 1919. Kravet på samarbete blott med partier på den proletära diktaturens grund slopades, dessutom 'accepterar vi demokratien som utgångspunkt för en proletär enhetsfront, och den principiella skiljaktigheten mellan oss och socialdemokratien på denna punkt kan således ej lägga hinder i vägen för en samverkan om nuets krav.' (Höglund)

De frågor som dominerat kongressen 1919 och som satt sin prägel på partiets politik därefter hade nu avlägsnats från den utomparlamentariska kampen för att i stället i större utsträckning präglade partiets *parlamentariska* arbete. Eftersom de inte integrerats i en politisk teori inriktades det 'teoretiska' intresset på överensställningen mellan de revolutionära programpunkterna och partiets uppträdanden i de representativa församlingarna. Symptomatiskt är att enhetsfrontspolitiken inleddes vid en tidpunkt, då vänstern vann sin största framgång; kravet på arbetarklassens beväpning inskrevs i programmet 1921. Erfarenheterna från det svenska partiet visar klart riskerna att tillägna sig leninismen på detta sätt. Dess funktion blir att avgränsa partiet från revisionismen, ge det en viss formell enhetlighet men utan att detta

behöver leda till bestämda slutsatser om hur partiet skall agera i klasskampen. En sådan utveckling kommer vidare både att försvåra och utgöra ett substitut för utformandet av en total politisk teori. I en sådan situation reduceras också partiets uppgifter till att ständigt framföra dessa programmatiska punkter, eller snarare blir identiska med det blotta erkännandet av dem. Samtidigt kom kravet på demokratisk centralism att blockera utformandet av en teori för partiet därigenom att detta ersattes av vissa formella, disciplinära regler, vilka inte i sig själva konstituerar ett revolutionärt parti, utan som i varierande grad är utmärkande för varje organisation. Men detta innebar att så snart frågan om partiets roll ställdes, så begränsades diskussionen till att gälla krav på 'järnhård proletär disciplin', 'fast och enhetlig ledning'. Att inskränkningen till dessa blott pseudomilitära fordringar är en karikatyr av Lenins syn på partiets funktion i t ex *Vad bör göras?* är uppenbart.

Den fara som i ett sådant läge hotar alla revolutionära arbetarpartier, övergången till ekonomism, var också speciellt överhängande för det svenska partiet till följd av dess sammansättning, den massiva proletära dominansen, frånvaron av intellektuella (i vid bemärkelse) samt förekomsten av medlemmar, som ofta uppvisade en enastående organisatorisk begåvning och som dessutom var energiska och kunniga fackföreningsmän. Att dessa partimedlemmar kom att inrikta huvuddelen av sin verksamhet på facklig kamp, att 'revolutionera fackföreningsrörelsen' och att beteckna denna verksamhet som hävstången för den sociala revolutionen är därför lättförståeligt. Det intressanta är att detta skedde med åberopande av en politisk-teoretisk motivering, som kan tjäna som sammanfattning av denna period och som förståelse för den som skulle komma.

I sin 1920 utkomna skrift, *Revolutionär fackföreningsrörelse* citerade Karl Kilbom – partiets obestridde facklige teoretiker och ledare – med visst gillande norrmannen Alfred Madsens analys:

'Fackföreningsrörelsens medlemmar står ekonomiskt och socialt på någorlunda samma plan, för samma kamp för samma krav mot samma motståndare. Denna fackorganisationens ensartade läggning och medlemmarnas gemensamma intressen förökar i hög grad organisationens effektivitet. Den politiska organisationen är däremot mera heterogent sammansatt...personer vilkas teoretiska ideella syn på samhällsförhållandena delvis sammanfaller, men vilkas intressen är helt olika. Denna den politiska organisationens heterogenitet medför ett försvagande av dess stridsförmåga, en svaghet som ofta för till splittring, och som har en tendens att göra organisationen mindre effektiv, ju fler medlemmar den får. Vad den vinner i kvantitet, tappar den i kvalitet, i principfasthet, i socialistisk entusiasm och revolutionär kamplust.'

Det bör visserligen framhållas, att detta uttalande inte är typiskt för det svenska partiet, men är det renaste uttryck för dess inneboende tendenser. Då man inte kunde utarbeta en teori, som verkligen kunde förena grupper med olika funktioner inom samhället, blev den naturliga följden att söka sig till ett verksamhetsområde, är enigheten inte primärt bestämdes av teoretiska insikter utan av områdets enande funktion pga dess ställning i själva produktionsprocessen, den fackliga kampen. Huvudfelet i denna uppfattning är givetvis att medan fackföreningsrörelsen i huvudsak är ett uttryck för kapitalismens motsättningar, så måste det politiska partiet vara den avgörande utmaningen därimot och kunna sammanföra och förena med arbetarklassen grupper med skilda ställningar i det kapitalistiska samhället.

Det som vi inledningsvis påstod om begreppet marxism-leninism tycks således gälla även för det svenska partiet. I stället för en partiteori fick man 'demokratisk centralism', i stället för en politisk strategi fick man 'proletariatets diktatur'. Men allt detta var bara begrepp, som visserligen lösgjorde partiet från dess 'vänstersocialistiska' förflutna och var därigenom en nödvändig och fruktbar utveckling. Men begränsningen till just dessa begrepp medförde också, att förhoppningarna aldrig infriades, den nya uppfattningen förhindrade inte tendensen till ouvriërisism och ekonomism.